

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

F.Xalikov	
Ta'lim tizimida testologiyadan foydalanishning nazariy asoslarini takomillashtirishning pedagogik ahamiyati	211
A.A.Mirzayev	
Ibn al-Arabiyning tasavvufiy qarashlarining asosiy yo'nalishlari va yondashuvlari	217
S.A.Azamova	
Yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirishda ekologik tarbiyaning samarali yo'llari va bosqichlari	223
M.I.Yusupova	
Expression of the concept of "Patriotism" in the russian-language media.....	231
M.M.Aralov	
OTM talabalarining grafik tayyorgarlikligini rivojlantirish vositasi sifatida	235
U.Abdullayeva	
Bo'lajak kimyo o'qituvchilarining metodik kompetentligini takomillashtirishda ekologik ta'lim va tarbiyaning ahamiyati hamda ularning qiyosiy tahlili	124
Y.J.Mirzaaxmedova	
Bo'lajak musiqa ta'limi o'qituvchilarida o'zbek musiqasi tarixiga doir bilimlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari	241
J.X.Boysunov	
Yoshlarda ma'naviy madaniyatini yuksaltirishning falsafiy mohiyati.....	246
B.I.Beshimov	
Jinoyatchilik ijtimoiy hodisa va uning tahlili	250
Z.N.Usmonov, M.A.Mirzajonova	
Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarining jismoniy madaniyat fani nazariy bilim asoslarini o'qitishni monitoringi	255
M.X.Raxmonova, M.O.Karimova	
Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy potensialini pivojlantirishning dolzarbligi va mohiyati....	260
N.S.G'afurova	
Ijtimoiy tarmoqlar punktuatsiyasining pragmatikasi.....	261
G.M.Камалова	
Методология преподавания физической культуры в вузах на современном этапе.....	266
R.M.Ubaydullayev	
Qishloq qizlari jismoniy tayyorgarligini tabaqalashtirilgan metodika orqali baholash	270
A.K.Nafasov	
Tarixda sivilizatsiyalarning shakllanishi tarixi xususida	274
F.A.Ikramov	
Mustaqil ta'lim faoliyati asosida talabalarning huquqiy ta'limini tashkil etishning pedagogik omillari.....	277
D.T.Tursunova	
Talaba xotin-qizlar ijtimoiy faolligini rivojlantirishning mazmuni va psixologik asoslari	281
D.D.Boymirzaeva	
O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarida tashkiliy faoliyat va boshqaruv amaliyotining mavjud muammolari tahlili	286
I.I.Soliyev	
Yangi O'zbekistonda OTMLar boshqaruviga xalqaro standartlarni joriy qilish vazifalari.....	292
S.S.Qozaqova	
Hikoya tuzishga o'rgatish maktabgacha yoshdagi bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirishning muhim vositasi sifatida	298
F.A.Askarov	
Jismoniy tarbiya darsi jarayonida interfaol usullar ta'lim samaradorligini asosiy bo'g'ini sifatida ..	304
D.Z.Isaboyeva	
Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida zamonaviy ko'nikmalarni shakllantirishning pedagogik psixologik asoslari (xalqaro baholash dasturi)	308
M.I.Ne'matov	
O'quvchilarning jismoniy madaniyatini rivojlantirishning etno-pedagogik asoslarini takomillashtirish	311

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING KASBIY POTENSIALINI
PIVOJLANTIRISHNING DOLZARBLIGI VA MOHIYATI****АКТУАЛЬНОСТЬ И СУТЬ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА
УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ****DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL POTENTIAL OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS
RELEVANCE AND ESSENCE****Raxmonova Mehrixon Xoshimovna¹**¹Farg'ona viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi o'qituvchisi**²Karimova Mukaddas Otajonovna**Farg'ona davlat universiteti dotsenti, p.f.n²**Annotatsiya**

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy potensialini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj, obyektiv baholash va o'z faoliyatiga strategik yondashish kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy fazilatlar va qobiliyatlarni, kasbiy bilim va ko'nikmalarni o'stirish, shakllantirishga doir fikrlar tahlil etigan.

Аннотация

В данной статье проанализированы мнения о необходимости развития профессионального потенциала учителей начальных классов, объективной оценки и стратегического подхода к их деятельности по развитию профессиональных знаний и умений, а также формированию личностных качеств.

Abstract

This article analyzes opinions on the need to develop the professional potential of primary school teachers, an objective assessment and strategic approach to their activities in the development and formation of professional personal qualities and skills, professional knowledge and skills.

Kalit so'zlar: *potensial, ehtiyoj, individual, integratsiya, altruizm, komponent proyeksiya, inversiya.*

Ключевые слова: *потенциал, потребность, личность, интеграция, альтруизм, компонент, проекция, инверсия.*

Key words: *potential, need, personality, integration, altruism, component, projection, inversion.*

KIRISH

So'nggi yillarda mamlakatimiz ta'lim tizimida keng ko'lamli tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu o'z navbatida boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan erishilgan yutuqlarni muntazam boyitib borish, mavjud muammo va kamchiliklarni tezkor bartaraf etishda fidokorlik, shijoat, jonbozlik va qat'iyat ko'rsatishni talab etmoqda. Bu talablar ulardan innovatsion rivojlanish, zarur axborotlarni yig'ish, saralash, ularni qayta ishlash va amaliyotga samarali joriy etishni taqozo etadi. Shu bois ham hozirgi kunda ta'lim samaradorligini oshirish, pedagoglarning kasbiy potensiallik darajasini rivojlantirish ta'lim tizimining dolzarb vazifalari sifatida belgilandi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy potensialini rivojlantirish, avvalo, tizimli o'zini-o'zi kasbiy rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj, intilishiga, faoliyatning doimiy o'zgarib turadigan sharoitlarini uzluksiz «hayot davomida o'qish» tamoyiliga amal qilish bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ta'lim sohasidagi amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlarga nisbatan, o'qituvchining kasbiy pedagogik potentsiali rivojlantirish kunning dolzarb vazifasidir. O'zini-o'zi rivojlantirish – bu, shaxsning o'zini o'zgartirish, uning ma'naviy ehtiyojlarini, ijodkorligini, barcha shaxsiy tashqi va ichki imkoniyatlarini ochish va boyitish, shuningdek, uning xarakterini, qobiliyatini va individualligini rivojlantirishga qaratilgan faoliyatini birlashtiradi. Ushbu o'zgarishlarning muhim jihatlaridan biri, uzluksiz pedagogik ta'limda o'qituvchining tinimsiz ishlashni va izlanishni talab etadi.

Tajribali pedagog olimlardan A.K.Markova yondashuviga ko'ra, o'qituvchi faoliyati quyidagi to'rt yo'nalishdan iborat,

1. Kasbiy psixologik va pedagogik bilimlarni egallash;
2. Kasbiy pedagogik malakani egallash;
3. Kasbiy psixologik ko'nikmalarni egallash;

4. Shaxsiy fazilatlar egasi bo'lish deb tushuntiradi.

Olimlar E.G'oziyev, M.G.Davletshin, N.V.Kuzmina bu muammoni psixologik nuqtai nazardan ko'rib chiqishni taklif etsalar, B.D.Elkonin, V.V.Serikov ijodiy harakat va uning mahsulotini ideal shakl fenomeni bilan bog'laydi.

Kasbiy potensialni rivojlantirish – bu, birinchi navbatda, kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan, kasbiy bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish, integratsiyalash va pedagogik jarayonda qo'llash, o'zining shaxsiy fazilatlar va qobiliyatlarini, ichki dunyosini faol sifatli o'zgartirish, tubdan yangi tuzish va shakllantirish yo'lini to'g'ri tanlashdir. Professional o'zini-o'zi rivojlantirish – bu, shaxsning o'zini-o'zi proyeksiya qilishning dinamik va uzluksiz jarayonidir.

Bugungi kunda o'z kasbiy salohiyatini muntazam yangilab, boyitib bormasdan turib, yosh avlodga jamiyatning zamonaviy talablari darajasida ta'lim-tarbiya berib bo'lmaydi. Umuman olganda, ayniqsa, boshlang'ich sihf o'qituvchisi o'zining umumiy pedagogik psixologik bilimlari hamda o'qitiladigan fan asoslari bo'yicha bo'shliqlarni ko'rmasa, kasbiy o'zini-o'zi tarbiyalashi mumkin emas. Kasbiy potensialni rivojlantirishda o'qituvchi o'zini-o'zi tarbiyalash va o'zini-o'zi takomillashtirish, o'zini-o'zi tahlil qilishga, obyektiv baholashga va o'z faoliyatiga strategik yondasha olishi kerak.

Kasbiy potensialning yuqoriligini o'z ustida tizimli ishlash orqali o'z kasbiy faoliyatida sezilarli muvaffaqiyatlarga erishgan o'qituvchilar tajribasida ko'rish mumkin. Boshlang'ich sihf o'qituvchisining o'zini-o'zi takomillashtirishi o'z pedagogik faoliyatini tahlil qilish, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklarning sabablarini aniqlashdan boshlanishi kerak. O'zini-o'zi takomillashtirishning yetakchi komponenti – bu, o'zini-o'zi tarbiyalash hisoblanadi. O'zini-o'zi takomillashtirish istagi va tajribasi o'zini-o'zi tarbiyalashning zaruriy sharti bo'lib, u o'z shaxsiyatining kasbiy fazilatlarini uchta yo'nalishda rivojlantirish uchun ongli mehnatni o'z ichiga oladi:

- individual, altruistik o'ziga xos xususiyatlarini pedagogik faoliyat talablariga moslashtirish;
- kasbiy malakani doimiy ravishda takomillashtirish;
- shaxsning ijtimoiy-axloqiy va boshqa xususiyatlarining uzluksiz rivojlanishi.

Kasbiy o'zini-o'zi boshqarish, boshqa har qanday faoliyat kabi, faoliyat motivlari va manbalarining ancha murakkab tizimiga asoslanadi. Odatda, o'qituvchining o'zini-o'zi tarbiyalashining harakatlantiruvchi kuchi va manbai o'zini-o'zi o'zgartirish va takomillashtirish zarurati keltirib chiqaradi.

Biroq, bu ehtiyojning o'zi jamiyatning o'qituvchiga qo'yadigan talablari bilan uning shaxs va kasbiy rivojlanishining hozirgi darajasi o'rtasidagi ziddiyatlarni hal qilish zaruratidan paydo bo'lmaydi. Faoliyatning tashqi manbalari (jamiyat talablari) o'z ustida ishlashni rag'batlantiradi, yoki aksincha o'qituvchini hech bo'lmaganda uning ongida bu ziddiyatlarni olib tashlaydigan yo'l topishga majbur qiladi.

Psixologiyada bunday qarama-qarshiliklarni bartaraf etishning ko'plab mexanizmlari ma'lum:

- **ratsionallashtirish** (lotincha, “rationalis” – aqlli, oqil) – biron-bir narsani takomillashtirish, yanada maqsadga muvofiq tashkillashtirish;
- **inversiya** (tartibini o'zgartirish);
- **proyeksiya** (lotincha, “*projectio*” – *oldinga o'tish*) – shaxs kimgadir yoki biror narsaga o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini, motivlarini, xarakter xususiyatlarini bog'laydi, u nimanidir o'zidan emas, balki tashqaridan, ya'ni boshqa insonlardan izlay boshlaydi, “haqiqatdan qochish” va boshqalar.

O'qituvchi faoliyatining markazida, kasbiy o'zini-o'zi tarbiyalash, maqsad va motiv o'rtasidagi qarama-qarshilik mavjudligini ko'rishimiz mumkin. Motivning maqsadga o'tishi esa, o'zini-o'zi tarbiyalashga haqiqiy ehtiyojni uyg'otadi. Shunday ekan, o'qituvchining o'zini-o'zi tarbiyalashga bo'lgan ehtiyoji, shaxsiy faoliyat manbai bo'lgan e'tiqod, burch, mas'uliyat, moslashuvchanlik, sog'lom, g'ururni chuqur ahg'lay olish bilan farqlanadi.

Demak, ehtiyojlar o'qituvchilarda kasbiy potensiallilikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi faoliyatga, ya'ni o'qish, o'rganish, o'z ustida ishlash va bilim olishga yo'naltiruvchi omil hisoblanadi.

Buyuk nemis pedagogi Adolf Disterverg o'qituvchining doimiy ravishda fanlarni mutolaa qilish bilan shug'ullanishi haqida gapirib, shunday deya ta'kidlaydi:

- O'qituvchi muntazam ravishda fan bilan shug'ullanmogi lozim. Aks holda u qurigan daraxt va toshga o'xshab qoladi. Qurigan daraxt va tosh meva bera olmaganidek, kelajakda bunday o'qituvchidan hech qanday natija kutib bo'lmaydi.

Bularning barchasi o'zini-o'zi takomillashtirish uchun harakatlar tizimini keltirib chiqaradi, ularning tabiati asosan kasbiy idealning mazmuni bilan oldindan belgilanadi. Boshqacha aytganda, pedagogik faoliyat o'qituvchining shaxsiy, chuqur anglab yetilgan qadriyatga ega bo'lsa, o'zini-o'zi takomillashtirish zarurati paydo bo'ladi, shundagina o'qituvchi kasbiy potensialni rivojlantiradi va o'zini-o'zi tarbiyalaydi. Shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida tashkil etiladigan mahorat darslari, o'zaro tajriba almashishlar ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'z bilimlarini izchil boyitib borishga yordam beradi.

O'zini-o'zi tarbiyalash jarayonini rag'batlantiradigan tashqi omillarga o'qituvchilar jamoasi, maktabga rahbarlik qilish uslubi va bo'sh vaqt omili kiradi.

O'qituvchi, ayniqsa, o'zaro talabchanlik, tamoyillarga sodiqlik, konstruktiv tanqid va o'zini-o'zi tanqid, hamkasblarining ijodiy izlanishlariga alohida e'tibor qaratadigan pedagogik jamoada bo'lishi, uning kasbiy o'sishiga ta'sir qiladi, professional ideal talablarga javob berishga intiladi. Aksincha, o'qituvchilar o'rtasida nosog'lom muhit, tamoyillarning yo'qligi, ijodiy izlanishga e'tibor bermaslik va o'zini-o'zi tarbiyalash imkoniyatlariga shubha bilan munosabatda bo'lish muqarrar ravishda o'zini-o'zi takomillashtirishga bo'lgan ehtiyojni yo'qotadi. Keyin bunday maktabda o'qituvchilar o'zini-o'zi tarbiyalashga ehtiyoj sezmaydilar.

E.G.Kalinkinaning fikriga ko'ra, "O'rganilayotgan muammoga bo'lgan ishtiyok o'qituvchilarning uslubiy faoliyatini izlanish va tadqiqot o'tkazishga yordam beradi, bu ularning kasbiy o'sishi uchun sharoit yaratadi", deb ta'kidlaydi.

NATIJARLAR VA MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, o'qituvchilarning o'z kasbiga qiziqishi, o'zini-o'zi tahlil qilishi natijasida fandagi yangiliklardan xabardor bo'lish, yangi metodlardan foydalanish hissi kuchayadi, albatta buning natijasida o'qituvchi o'z kasbiy potensialini rivojlantirishga o'zi sharoit yaratadi. Jumladan, malaka oshirish tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish maqsadida tashkil etiladigan mahorat darslari ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'z bilimlarini izchil boyitib borishga, yangi axborotlarni o'zlashtirishga, davr talablarini chuqur anglab yetishga, yangi bilimlarni izlab topishga, ularni qayta ishlash va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llay olishga yo'naltiradi.

XULOSA

O'qituvchining yuqori kasbiy potentsialligi shunday malakalar yig'indisiki, uning natijasi o'quvchilar xulqi, odobi, tarbiyasida, kelajakda yetuk komil inson bo'lib yetishishida o'z aksini topadi. O'qituvchi mehnatining muvaffaqiyati va samarasi mashg'ulotlarni ilmiy-metodik jihatdan puxta tashkil etish, rejalashtirish, amalga oshirish yo'llarini to'g'ri belgilashga bog'liq. Serharakatchanlik, mobillik bugungi ijtimoiy siyosiy borliqning, jamiyatlarning tub belgisidir. Bu talab kasbiy potensialni rivojlantirish omillarga ham, innovatsion izlanishlarga ham dinamizm baxsh etadi, ularni davr talablaridan, aholi ehtiyojlaridan orqada qolmaslikka undaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni.
2. Raxmonova M.X. "O'zini-o'zi rivojlantirish va uzluksiz kasbiy rivojlanishning jamiyatdagi roli". O'quv qo'llanma – Farg'ona, 2023.
3. Raxmonova M.X. Boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlar// Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishning dolzarb masalalari: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. Farg'ona – 2022.
4. Adolf Disterverg. Nemis o'qituvchilarini o'qitish uchun qo'llanma. (1835)
5. Калинкина Е.Г. Накопительная система как форма повышения квалификации педагогов в условиях непрерывного образования // Нижегородское образование. № 1. 2010. С. 16-22.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: б.и., 1996.- 306-с.
7. Гозиев Э.Г. Психологические основы развития самоуправления учебной деятельностью у школьников и студентов.: дисс. докт. псих. наук. – Ташкент, 1991. – 316 с.
8. Эльконин Б.Д. Введение в психологию развития (в традиции культурно-исторической теории Л.С. Выготского). — М.: Тривола, 1994. —168 с.